

KUSTAA H. J. VILKUNA
TIINA HEMMINKI
PIRJO MARKKOLA
ANN-CATRIN ÖSTMAN

KOTITALOUDEN RAJAT VARHAISMODERNIN AJAN YHTEISKUNNASSA

Varhaismodernin ajan maaseudulla perhe ja talo muodostivat ihmisten merkittävimmän lähiyhteisön. Ilman lähiyhteisöä ja sen tukea oli lähes mahdotonta selviytyä arjesta; ulkopuolisuus ja ulos sulkeminen olivat jopa kohtalokkaita tilanteita. Maatalous ja sen sivuelinkeinot vaativat yhteistyötä, jossa talonväki toimi sekä keskenään että yhteistyössä naapureiden kanssa. Lähiyhteisöstä rakentui myös ihmisen identiteetti: ihminen oli olemassa osana omaa suhdeverkostoaan. Tässä luvussa tarkastelemme perheen ja kotitalouden merkitystä arkisena lähipiirinä, jota ihmisten omat käsitykset ja viranomaisten käyttämät käsitteet määrittivät eri tavoin. Kysymme, miten lähiyhteisöön kuului ja millaiset olivat sen rajat. Millä tavoin ikä, sukupuoli ja sosiaalinen asema vaikuttivat kotitalouden sisäisiin ja kotitalouksien välisiin suhteisiin? Mitä tapahtui, kun joku ylitti oman lähiyhteisönsä rajan ja lähti kylille?

VARHAISMODERNIN YHTEISKUNNAN VÄESTÖSTÄ lähes jokainen kuului johonkin kotitalouteen ja yhdeksän kymmenestä liittyi kotitaloutensa mukana maaseutuun, kylään ja pitäjään. Paikkaan kuu-

luminen ja siitä seuranneet oikeudet ja velvollisuudet eivät olleet menneisyyden ihmisille mitättömiä asioita. Ihmisellä oli oma suhdeverkostonsa, jonka mukaan hänet tunnistettiin – ja eri tavalla eri yhteyksissä. Aina 1800-luvulle asti talonpoika liikkui vapaasti kotonaan, kylässään ja pitäjässään sekä kävi toisinaan pitäjän hallinnollisten rajojen ulkopuolella. Hänen vaimonsa, lapsensa, talossa asuvat vävyensä ja miniänsä lapsineen sekä mahdolliset rengit ja piit liikkuiivat samoissa paikoissa edusmiehen luvalla. Kaikkien näiden toimijoiden tunnistaminen (identifiointi) erilaisissa ympäristöissä oli välttämätöntä yhteiskunnan toiminnalle, ihanteelliselle järjestykselle ja turvallisuudelle. Siten esimerkiksi Keuruun Pihlajavedellä 1600–1700-lukujen vaihteessa elänyttä Matti Erkinpoika Somppia voitiin kutsua paitsi Matiksi ja Matti Erkinpojaksi myös Erkin Matiksi, Sompin Matiksi ja Matti Erkinpoika Sompiksi Pihlajavedeltä. Hänen vaimonsa oli Pirkko Pekantytär Hahkalainen, jota saatettiin kutsua vaikkapa Sompin vaimoksi tai Hahkalaisen Pirkoksi.¹ Tunnistaminen oli sidoksissa paikkaan. Tunnistajat nimesivät tunnistettavana olevan henkilön tarpeen ja tuttuuden mukaan, ja sen tähden ihmisillä oli tavallaan monta identifioivaa nimeä.

Tässä luvussa pohdimme yhteisöihin kuulumista ja yhteisöjen rajoja varhaismodernissa yhteiskunnassa lähinnä 1600-luvulta 1800-luvun alkuun. Luvun tarkastelu keskittyy lähiyhteisöihin, taloon ja perheeseen sekä lähiyhteisöiden rajoihin ja rajankäyntiin suhteessa kyläyhteisöön ja sitä laajempiin yhteenliittymiin. Kun edellisessä luvussa paikallisyhteisöä käsiteltiin tilana, tässä luvussa päähuomio on ihmisten arkisella lähipiirillä ja siihen kuulumisella. Tarkastelun kohteina ovat arkinen ymmärrys jäsenyyden luonteesta, kansanomaiset käsitykset sekä viranomaisien käsitteet, joilla määriteltiin läheisyyttä ja etäisyyttä, yhtenäisyyttä ja eroavuutta sekä naapuruutta. Samalla luomme kuvaa siitä, kuka kuului minnekin, kuka oli vastuussa kenestä ja kuka puolestaan oli velvollinen alistumaan kenenkin tahtoon.

Tarkastelun keskiössä on kotitalous (talo ja perhe), mutta nostamme pohdintaan myös useita kotitalouksia kattaneet liittymät ja sen, miten ja miksi ne syntyivät. Varhaismodernilla ajalla määrittely – siis rajankäynti – edellytti liikkumista, jolloin kotitaloudella oli merkityksensä vielä pitäjänkin tasolla. Mahdollisuus perheen perustamiseen oli sidoksissa laajemmin valtion ja yhteiskunnan harjoittamaan säätelyyn,

¹ Vilkuna 2009, 206–207.

jossa erityisesti maankäytön ja perheellistymisen suhde muokkasi lähiyhteisöjä. Kun lainsäädäntö rajoitti tilojen jakamista, talonpoikaisväestön nuoret olivat pitempään sidoksissa vanhempiansa. Kun tilojen jakamista helpotettiin, nuorten perheellistyminen oli helpompaa.² Suku, perhe ja valtio rajoittivat ja mahdollistivat yksittäisten ihmisten ratkaisuja lähiyhteisöissäkin.

Kaiken kaikkiaan perhe ja ruokakunta olivat kiinteä osa muuta yhteiskuntaa. Kun Ruotsissa tehtiin suuren Pohjan sodan jälkeen väestöarvioita, havahduttiin sellaiseen ikävään tosiseikkaan, että väkiluku oli paljon kuviteltua pienempi. Tämän seurauksena valtiovalta ryhtyi erinäisiin väestöpoliittisiin toimenpiteisiin ja tarkempaan väestökirjanpitoon. 1600-luvun jatkuvien sotien ja 1700-luvun alun sota- ja miehitysajan jälkeen alkoivat rauhallisemmat olot, mikä näkyi väestökehityksessä. 1700-luvun loppupuoli oli korkean syntyvyyden ja nopean väestönkasvun aikaa, minkä seurauksena varsinkin valtakunnan itäosan väestö oli hyvin nuorta.³ Muutos vaikutti kaikkialla – kotitalous, perhe, väestö ja valtakunta kun liittyivät tiiviisti toisiinsa.

Kotitalous, perhe, talo ja suku

Perhe (*familj*) ja kotitalous (*hushåll*) olivat abstrakteja käsitteitä. Niiden olemuksesta oli enemmän ja vähemmän normittavia käsityksiä. Normittavat käsitykset ohjasivat ja rajasivat käsitteiden merkityssisältöä. Käsitteenä perhe oli jokapäiväinen ja tavanomainen eli arkinen. Arkisuus merkitsi sitä, että käsite oli myös erinomaisen joustava toisin kuin kotitalous, joka kiinnittyi enemmän hallinnolliseen ja siten vähemmän arkiseen sfääriin. Perhettä ja kotitaloutta yhdisti asuminen, ja siten maaseudun ihmistä määrittänyt kuuluminen taloon (*hus, gård, hemman*), konkreettisesti ymmärrettävissä olevaan kohteeseen. Perheen ja kotitalouden koostumusta ja rakennetta voitiin tarkastella ja määritellä yhtä hyvin talossa asuvien kuin talon ulkopuolisten ihmisten suunnasta. Periaatteessa perhe ja kotitalous olivat synonyymejä, mutta tosiasiallisesti eivät. Ratkaisevassa asemassa oli määrittelijän roolin suhde määriteltävän asemaan.

Talon sisäisissä käsityksissä korostui joustavuus: perhe oli enemmän kuin geneettiseen ja biologiseen läheisyyteen perustuva sukulaisten ko-

2 Ks. erityisesti Partanen 2004, 90–102; Siren 1999, 109–110.

3 Koskinen 2007; Vattula (toim.) 1983, 30–31.

konaisuus. Daniel Jusleniuksen *Sana-Lugun Coetuksessa* ja Christfried Gananderin 1787 valmiiksi saamassa, painamattomassa sanakirjassa *Nytt Finskt Lexiconissa* perhe (lat. *familia, domestici*; ruots. *husfolk*) merkitsi talossa asuvaa väkeä, perheenmies isäntää eli perheenisäntää (lat. *pater familias*; ruots. *husbonde*), jonka kumppanina oli perheenemäntä (lat. *mater familias*; ruots. *matmoder*). Ganander jopa ilmoitti, että perhe tarkoittaa toisissa yhteyksissä talon kaikkia asukkaita (*husfolk*) ja toisissa palvelusväkeä (*tjänstefolk*).⁴

Toisaalla olivat hallinnolliset nimeämiset, joissa ei oikeastaan käytetty sanaa perhe, vaan niissä turvaututtiin mieluummin käsitteisiin talo, ruokakunta tai kotitalous. Toisin sanoen silloin, kun yhteiskunta tuli verottajan ja henkikirjoittajan muodossa kylään, perhe muuttui kotitaloudeksi, ja samalla perheen rajat muuttuivat kotitalouden rajoiksi.⁵ Sanakirjojen laatijat olivat ymmällään, mutta syykin oli ilmeinen: varhaisimmat kansanomaisesta kielenkäytöstä ammentaneet sanakirjat eivät tunne käsitettä kotitalous.⁶ Se oli arkisen kokemuksen ulkopuolella ja siten menneisyyden ihmisille vieras ja merkityksetön käsite. Sen sijaan ruokakunta oli tuon ajan ihmisille tuttu käsite.

Kotitalouden käsite esiintyy varhaismodernin ajan teksteissä verraten harvoin. Kotitalous onkin ensisijaisesti tutkijoiden käyttämä käsite, jota perhehistorioitsijat ovat toistuvasti määritelleet: se on ymmärretty yksiköksi, jossa tietyt ihmiset asuivat, tekivät töitä yhdessä ja/tai olivat sukua toisilleen. Se on myös määritelty yksiköksi, joka perustui sukulaisuuteen, adoptioon tai sopimukseen yhtiökumppanuudesta ja joka omisti yhteisesti tuotantovälineet sekä säätelä varallisuutta ja tuotannon tuloksia.⁷

Perheen ja suvun ensiarvoisuutta ja arkisuutta suhteessa viralliseen kotitalouteen osoittaa myös se, että sosiaalisessa kanssakäymisessä ja identifiointumisessa ihmiset olivat siskoja, veljiä, miehiä, vaimoja, leskiä, äitejä, isiä, anoppeja, appia, miniöitä, vävyjä, poikia ja tyttäriä. Matti oli Erkin poika, Erkin Matti ja vaimonsa Pirkko oli Pekan tytär, Pekan Pirkko tai Matin vaimo. Tämä edellytti perheen sukulaisuutta, mutta toisaalta on niinkin, että sukulaisuuskäsitteitä käytettiin läheisyyttä osoittavina meta-

4 Juslenius 1745, 'perhe', 'perhenmies', perhenisändä', 'perhenemändä'; Ganander 1997, 'perhe', 'perheen haldia', 'perheen isändä', 'perheenmjes'; Waris 1999, 22.

5 Tällöin kai lähin sopiva kansanomainen käsite oli perhekunta. Ganander 1997, 'peretkunda', 'perhetkunda'.

6 Ganander 1997, 'koti', 'kotiseutu'. Sanalla 'koti' viitattiin toisaalta kotiseutuun ja toisaalta rakennukseen.

7 Laslett 1972, 21–25; Gaunt 1983; Waris 1999, 25; Sirén 1999, 15–17; Piilahti 2007, 24–26.

forina. Joustavuudessaan perhe kattoi myös velvollisuussuhteen: kasvatit, adoptiolapset, kotivävyt, ruotilaiset sekä palkolliset (ja palkollisiin rinnastetut ruotuarmeijan varamiehet) kuuluivat perheeseen.⁸

Perimmäinen ja oleellinen yksikkö oli talo (lat. *villa*; ruots. *gård*, *hemman*), joka tarkoitti rakennuskantaa, maaomaisuutta ja asukkaita. Talo osoitti omistamista, ja siten talous (*hushållning*) merkitsi talonpitoa ja omaisuutta.⁹ Talon ja perheen tai suvun välinen suhde oli kiinteä, jopa niin kiinteä, että talot nimettiin isännän mukaan tai isännät saivat nimen talon mukaan. 1500–1600-luvulla talojen nimien varhaisimmassa kerroksessa korostuivat miesten etunimet, toisin sanoen talot nimettiin isännän mukaan. Toisen kerroksen muodostivat talot, jotka antoivat nimen talossa asuneelle perheelle tai jotka saivat nimen isännän suvulta. Matti Somppi oli juuri tällainen nimenantaja. Talo tunnettiin aikaisemmin Hahkalana, ja sen isäntä oli Hahkalainen. Matti Erkinpojan muuttaminen taloon merkitsi talon nimen muuttumista Sompiksi. Sompin naapuritalo taas nimettiin arkisessa puheessa isäntänsä Antti Koipin mukaan Koipin-Antiksi.¹⁰ Perhe, talo ja sen isäntä olivat näin yhtä – perhe oli päänsä mukainen ja talo isäntänsä niminen.

Palkollisten sitominen taloon ja sen isäntäväkeen oli osa valtakunnallista työvoimapolitiikkaa, jossa työvoimaresurssiksi katsottujen ihmisten oli otettava pesti ja sitouduttava vuoden työsuhteeseen, mikäli joku isäntä tai emäntä sitä tarjosi. Isännät venyttivät palvelusajan ja täten perhesidoksen mahdollisimman pitkäksi. Palkolliset identifioitiin siihen taloon, jossa he kulloinkin palvelivat, mutta talon tai sitä hallinneen isännän nimeä he harvoin kantoivat: nimen siirtyminen merkitsi useimmiten adoptiosuhdetta. Sen sijaan suhde isäntään oli selvä ja muistutti isän ja lapsen välistä asetelmaa. Lain mukaan palkollinen oli perheen, talon ja talouden jäsen ja siten ehdottomasti isännän vallan alainen, kontrolloitavissa ja kuritettavissa siinä kuin muutkin talouden jäsenet. Palkollissäännöissä todettiin aina 1800-luvulle asti, että laiskaa ja taitamatonta palkollista sai kohtuullisesti kurittaa, mikäli neuvot ja nuhtelut eivät tehonneet. Palkollissääntöä 1860-luvulla uudistettaessa tarkennettiin, että alle 14-vuotiaita piikoja ja alle 18-vuotiaita renkejä sai edelleen kurittaa ruumiillisesti mutta sitä vanhempia ei.¹¹

8 Niemelä 1990, 88; Waris 1999, 124–125; Matikainen 2002, 61.

9 Juslenius 1745, 'talo', 'talollinen'; Ganander 1997, 'talo', 'talollinen', 'talon mjes', 'talon pito', 'talon rahvas', 'talous'.

10 Blomqvist 1988; Vilkkuna 2009, 207–211.

11 Nygård 1989, 98, 104, 109–113; Wilmi 1991, 68, 75; Matikainen 2002, 114–117; Mäkelä 1989, 93; Hartikainen 2005, 206–207; 1800-luvun ruumiillisesta kurituksesta ks. Markkola 2003, 135.

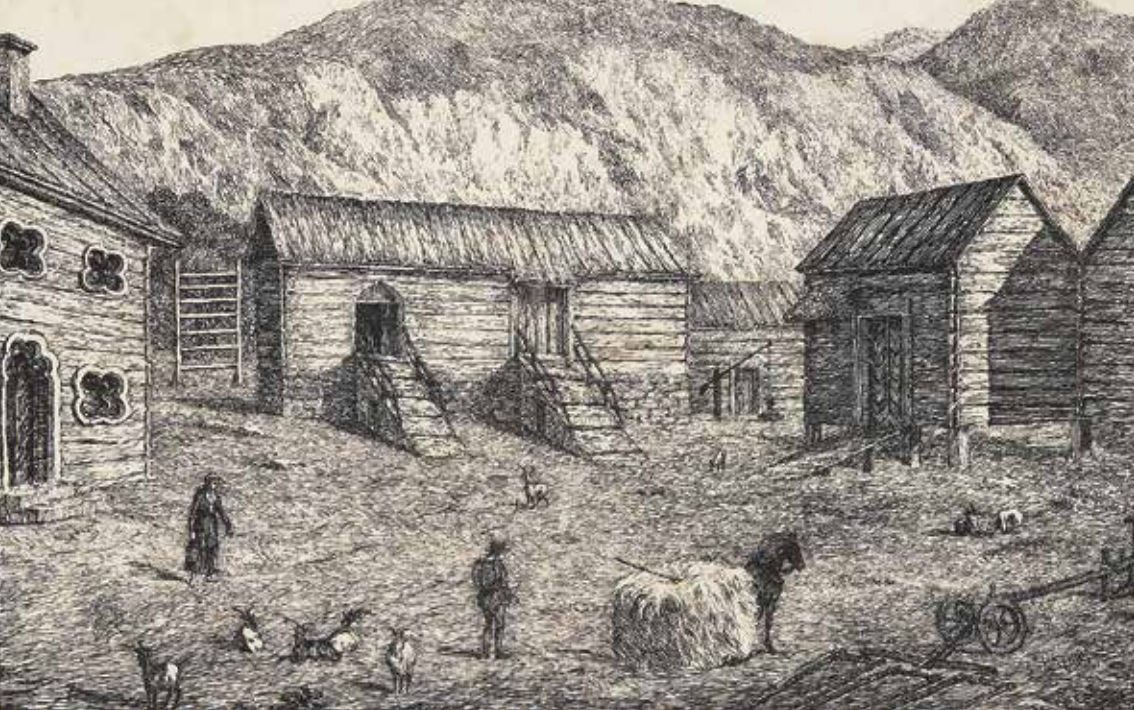
Itselliset, loiset ja mäkitupalaiset jäivät perheen muodostaman talon ja kotitalouden ulkopuolelle, joskin he asuivat toisinaan talon nurkissa ja ulkorakennuksissa, mistä erityisesti nimitykset huonemies ja huone-nainen tai koturi ja saunakoturi kertovat. Osa heistä muodosti omat kotitaloutensa ja osa oli irtainta maataloustyöväestöä, jonka kuuluminen suurrempaan kotitalouslaajentumaan oli väljä – jos liittoa edes oli. Myös virkamiesten oli vaikea löytää osuvia nimityksiä talojen liepeillä asustavalle väestölle, johon kuului niin työkyvyttömiä entisiä palkollisia ja talollisten naimattomia sisaruksia kuin paimenia ja ruotusotilaiden vaimoja. Itsellinen oli usein nimitys, jota käytettiin, kun osuvampaa sanaa ei tullut mieleen.¹² Mäkitupalaiset erosivat muusta irtaimesta maatyöväestä yleensä siinä, että he asuivat omassa mökissään, mutta yksittäisten maatyöläisten ja maatyöläisperheiden elämässä siirtymät palkollisesta itselliseksi ja koturista tai loisesta mäkitupalaiseksi ja takaisin olivat toisinaan hyvinkin nopeita.

Perheen, kotitalouden ja talon sisäistä järjestystä säädeltiin istuma- ja asumisjärjestelyin. Talossa pöytä oli keskeinen paikka: se antoi nimensä lautamiehille ja sen ympärillä istuttiin arvonnukaisessa järjestyksessä ravintoa jakamassa. Ruuan eli tuotannon oikeudenmukainen jakaminen oli osa perheen arkea, ja siksi samassa pöydässä syöneet mainittiin virallisissa teksteissä myös ruokakunnaksi (ruotsiksi *matlag*). Perheen sukulaisuussuhteet alkoivat ajan oloon tulla toisellakin tavalla määrääviksi. Talojen rakennuskannan kasvaminen merkitsi talojen ja ruokakuntien sisäistä eriytymistä. Isäntäväki asui yhdessä rakennuksessa, syytinkiläisvanhukset toisessa ja naimattomille palkollisille oli väentupansa. Avioliiton solmineet palkolliset muuttivat omaan mäkitupaan.¹³ Ulkopuolisin silmin muutos oli näennäinen: kaikki paitsi mäkitupalaiset näyttivät asuvan samalla pihalla ja kuuluvan siten samaan taloon.

Joukkoon kuulumisen merkitys korostui yhteiskunnassa ja aikakaudella, jolloin jaettavia resursseja oli rajallisesti ja erilaiset hierarkkiset jako- ja huoltosuhteet olivat määräävässä asemassa. Joukkoon pääseminen ja kuuluminen (inkluusio) olivat välttämättömyys: ilman tukevaa joukkoa ei oikeastaan voinut elää. Inkluusio ei edes edellyttänyt siteen alituista ilmaisemista puheessa tai teoissa, toisin kuin joukon ulkopuolelle sulkeminen (ekskluusio). Ulkopuolelle sulkemista osoitettiin eri tavoin konkreetti-

12 Miettinen 2018, 212–217.

13 Talve 1979, 125–126; Nygård 1989, 110, 120; Korhonen 2006, 95, 102.

Vuonna 1825 Lontoossa painetussa, H. Jacksonin tekemässä grafiikanlehdessä kuvattiin suomalaista kotitaloutta ja pihapiiriä. Talo eli kotitalous, mikäli sellaiseksi ymmärsi rakennuskannan, erosi tiiviinä kokonaisuutena ympäristöstä. Mies peri talon ja antoi sille isäntänä ja perheenpäänä nimensä. Isäntä myös edusti talouttaan pitäjätasolla. Tässä hän on lähdössä hoitamaan asioita emännän jäädessä vahtimaan taloa, sen asukkaita ja eläimiä. *Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma.*

sesti ja rituaalisesti kieltämällä oikeuksia osallistua yhteisiin tilaisuuksiin ja yhteisen hyvän jakamisiin. Kun ulossulkemisen kohteena oli luvottomassa sukupuolisessa kanssakäymisessä ollut henkilö, lähin yhteisö eteni tavallisesti puhutteluista ja varoituksista nimittelyihin, uhkailuihin ja kyläyhteisöstä poistamiseen. Nimittelyt edustivat jo eksklusiota, poisajamisesta puhumattakaan.¹⁴

Ulkopuolelle sulkeminen ulottui myös perheliittymän intiimeimmän paikan eli saunan jakamiseen. Siellä kylpivät kaikki perheeseen (kotitalouteen) kuuluvat, mutta eri perustein joiltakin periaatteessa taloon kuuluvilta voitiin kieltää kylpeminen. Merkitys osattiin tietysti tulkita oikein kotitalouden ulkopuolelle sulkemiseksi. Esimerkiksi Uudenkaupungin pitäjässä vuonna 1700 leskinaisen ja hänen lastensa otaksuttiin sairastavan spitaalia. Heitä ei silti lähetetty Seilin hospitaaliin, mutta heiltä kiellettiin kanssakäyminen muiden kyläläisten kanssa. Tämä tuntui ulos

14 Kietäväinen-Sirén 2015, 79; ks. myös Vilkuna 2015, 293–294, 299, 308, 345.

suljetuista ymmärrettävästi pahalta. Kun kyläläiset ryhtyivät saunomaan, tautisiksi leimatut ja ryhmästä erotetut rynnistivät kuitenkin mukaan.¹⁵ Ulkopuolelle suljetut osoittivat näin vastustavansa vääränä pitämäänsä ratkaisua.

Varsinkin perheestä ja siten myös suvusta erottaminen oli vakava paikka. Siitä päätti perheen pää yksin tai perheyhteisö yhteisesti, ja sitä voi verrata sakraalilla tasolla pahaksi leimaamiseen ja profaanilla tasolla henkipatoksi julistamiseen. Paluu oli mahdollista vain perheen pään tai yhteisen päätöksen perusteella. Tässä asiassa sukuyhteiskunnan perinnäistavat säilyivät aina 1600-luvulle saakka.¹⁶ Sen sijaan kotitaloudesta poistuminen, kuten muuttaminen, avioituminen ja pestautuminen, eivät rikkoneet perheen (ja suvun) sidosta pysyvästi, eivätkä oikeastaan olleet vakavia tapahtumia. Lähtijä löysi tulijana uuden kotitalouden sieltä, minne päätyi. Sidos entiseen kotitalouteen kuitenkin päättyi. Muuttajasta tuli toisen kotitalouden jäsen, joka saattoi asettua osaksi uutta perhettä. Avioliiton kautta lähtijät olivat enimmäkseen naisia, jotka siirtyivät vanhempiensa perheestä aviomiehensä vaimoksi ja samalla usein appivanhempiensa miniäksi. Miniän osaa on varsinkin Itä-Suomessa luonnehdittu ongelmalliseksi, kun nuori lapseton miniä sai talossa lähinnä piian roolin. Vasta (poika)lapsen synnyttäminen nosti miniän statusta, ja aikanaan miniästä saattoi tulla perheen emäntä ja kotitalouden johtaja miehensä rinnalla.¹⁷ Maaseudun sosiaaliryhmien eriytymistä ja eriarvoisuutta osoittaa, että talolliset erottautuivat muista sosiaaliryhmistä. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että talollisten lapset avioituivat mieluummin toisiin kyliin ja pitäjiin kuin ottivat puolison palkollisten ja muiden maatyöläisten joukosta, mikäli palkollinen ei ollut talollisen poika tai tytär.¹⁸

Vanha perhesidos oli tärkeä silloin, kun elämä kotitaloudessa ja uudessa perheessä kävi tukalaksi. Palaaminen takaisin lähtöperheeseen oli mahdollista, ja tämä mahdollisuus suojeli vanhassa yhteiskuntajärjestelmässä erityisesti naisia ja lapsia. Miehelässä pahoinpidelty nainen sai palata vanhempiensa tai veljiensä luokse turvaan, ja oikeastaan isä ja veljet olivat velvollisia auttamaan, toisin sanoen toteuttamaan edusmiehinä suojelutehtävänsä. Ongelmana olivat mahdolliset lapset ja se, mihin perheeseen he kuuluivat. Tilanne oli samankaltainen siinä tapauksessa, että

15 Vilkuna 2010, 81–83.

16 Ks. Matikainen 2002, 116–117, 164–165.

17 Sirén 1999, 87; Waris 1999, 110.

18 Moring 1991, 164; Warpula 2006, 211.

piika synnytti aviottoman lapsen. Mikäli palveluspaikassa aviotonta äitiä ei suvaittu, kuten usein asianlaita oli, hän saattoi palata isänsä tai veljiensä luokse.¹⁹

Talous ja omistus

Talo oli perheen ja suvun oma, mutta sen antimista ja olosuhteista nauttivat kaikki kotitalouden jäsenet asemansa mukaan. Kotitaloudessa myös irtain omaisuus keskittyi perheen isännälle ja emännälle, vaikka yleensä jokainen omisti sentään käyttövaatteensa. Maaomaisuus antoi mahdollisuuden keskimäärin korkeampaan elintasoon ja varmuutta pitkällä aikavälillä. Ne, jotka eivät kuuluneet maata omistavaan perheeseen ja sukuun, olivat alttiimpia huonojen aikojen seurauksille kuin maata omistavan suvun jäsenet.

Perheen ytimessä oli avioliittoon perustuva parisuhde, joka oli perustavaa laatua oleva sosiaalisen vuorovaikutuksen ja taloudellisen toiminnan taso. Avioliitot solmittiin aviopuolisoiden, heidän perheidensä ja joskus ystävienkin välisten neuvottelujen tuloksena, ja niitä pidettiin yllä tai ne purettiin samaisten neuvottelujen seurauksena. Nämä elämänikäiset neuvottelut muodostivat ilmiön, jota historiantutkijat ovat nimittäneet aviotaloudeksi.²⁰ Aviotaloutta koskeviin neuvotteluihin osallistuivat aviovaimon ja aviomiehen lisäksi heidän sukunsa, ja elämänsä edetessä niihin osallistuivat myös lapset, lasten puoliset ja lastenlapset, vaikka suhteet eivät olleet symmetrisiä tai tasa-arvoisia. Avioliitto kosketti koko yhteisöä, koska siinä oli kyse omaisuuden hallinnasta ja hallintaoikeuden siirrosta ihmisiltä ja sukupolvilta toisille. Useimpien ihmisten elämässä avioliitto oli tärkein taloudellinen päätös, jonka he koskaan tekivät tai johon he suostuivat. Ne, jotka eivät avioituneet, jäivät väistämättä marginaaliin, koska varallisuus kulki vain harvoin heidän kauttaan eteenpäin.

Varhaismodernissa maailmassa maaomaisuus toi turvaa ja oli tärkein varallisuuden muoto. Uutta ruokakuntaa perustettaessa neuvoteltiin omaisuuden siirroista, sen hallintasuhteista ja päätösvallasta. Sama koski ruokakunnan hajoamista. Erityisesti maata omistavan henkilön kuollessa kysymys omaisuuden jakamisesta kiinnosti monia suvun ja kotitalouden jäseniä. Talouden omaisuus jaettiin perunkirjoituksessa. Perunkirjoituk-

¹⁹ Miettinen 2012.

²⁰ Erikson 2005, 3; myös Markkola 2007.

sessä perhe ja suku kohtasivat yhteiskunnan, kun se tuli vahtimaan, että omaisuus jaettiin oikein. Laki määräsi, että perukirja tuli laatia kaikkien kuolleiden omaisuuksista. Asiakirja tuli toimittaa seuraaville käräjille, jossa se lopulta hyväksyttiin. Ilman tätä toimenpidettä leski ei voinut mennä uudestaan naimisiin.²¹

Perunkirjoituksessa arvioitiin pesän koko omaisuus aina kiinteästä ja irtaimesta saataviin ja maksettaviin velkoihin asti. Pesä saatiin jakaa vasta, kun siitä oli lyhennetty velat. Pesän velalliset ja velkojat pyrittiin merkitsemään niin, että he olivat tunnistettavissa. Yleensä tunnistaminen yhdistettiin paikkaan. Nimen ohella kirjuri merkitsi tyypillisesti kylän tai pitäjän, jossa henkilö asui. Näin esimerkiksi vuonna 1809 Kauhajoella kuolleen lautamies Tuomas Havuselan perukirjaan merkittiin, että yhtä kristinankaupunkilaisporvaria lukuun ottamatta kaikki hänen velallisensa asuivat saman kappeliseurakunnan alueella.²²

Perheen asioissa naisten ja miesten sananvalta oli erilainen ja epäsymmetrinen. Vaikka naisten taloudellinen valta oli rajallista, sitä on eri aikoina tunnustettu eri tavoin. Erityisesti peritty omaisuus antoi naisille ainakin rajallisen vallan sukuomaisuuteensa. Maaseudulla tyttäret perivät 1870-luvulle asti puolet siitä irtaimesta ja kiinteästä omaisuudesta mitä pojat; kaupungissa tyttärien ja poikien perintöosa oli yhtä suuri. Siinä missä irtain omaisuus oli periaatteessa helposti jaettavissa, maaomaisuus ei ollut. Valtio rajoitti perheen ja suvun päätösvaltaa niin, että talot haluttiin pitää mahdollisimman veronmaksukykyisinä ja näin välttää pienten yksiköiden muodostaminen. Myös kruununtilojen perinnöksi myyminen oli säädeltyä – sukuoikeuksia ei ollut saatavilla aina edes rahaa vastaan.²³ Talon omistajaksi päätyikin lopulta vain harva.

Taloille olisi ollut ottajia, mutta suvun oikeudet taloon pysyivät avio-
liiton jälkeenkin. Suku valvoi, että talo ei päätynyt ulkopuolisille. Ennen vuoden 1734 lakia suvulla oli etuosto-oikeus perintötaloon. Mikäli vävy oli myymässä vaimonsa sukutaloa tai omaa perintötaloaan, oli kulloistakin sukua ensin kuultava.²⁴ Uusi laki ei kuitenkaan muuttanut sitä seikkaa, että puolisoilla ei ollut oikeutta periä taloa, joka oli päätynyt edesmenneelle puolisolalle perinnön myötä. Myöskään aiemmasta liitosta syntyneet lapset eivät voineet periä vanhempansa uuden puolison perintötaloa.

21 Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki, Perintökaari; Markkanen 1988.

22 Hemminki 2014, 207–209.

23 Jutikkala 1958, 142–150, 222–230; Pylkkänen 1990.

24 Ågren 2009, 27, 38, 54.

Sen sijaan pariskunnan yhdessä hankkima talo oli kummankin puolison omaisuutta.²⁵

Perheen sisäiset omistussuhteet olivat keskeisiä, jos maksukyky heikkeni ja lainantarve kasvoi. Talolliset nauttivat asemansa ja omistuksensa vuoksi yleensä korkeaa luottamusta, mutta isoja velkoja varten tarvittiin vakuuksia. Talo voitiin kiinnittää lainaa varten, mikä helpotti esimerkiksi veroista selviämistä, mutta aiheutti myöhemmin talojen lunastuksia.²⁶ Vain talon omistaja saattoi tehdä päätöksiä talon kiinnityksestä velkaa vasten. Toisaalta kummankaan puolison ennen avioliittoa hankkimaa omaisuutta ei saanut käyttää toisen aviopuolison ennen avioliittoa syntyneiden velkojen maksuun. Nämä velat maksettiin ensin omasta omaisuudesta, ja vasta sitten voitiin käyttää toisen puolison naimaosaa yhteisestä omaisuudesta. Avioliiton aikana saatujen velkojen maksuun aviopuoliset sen sijaan osallistuivat tasapuolisesti. Ainoastaan siinä tapauksessa, että muu omaisuus ei riittänyt maksuun ja vain vaimolla oli perintömaata, tätä omaisuutta sai käyttää takaisinmaksuun, mutta vain vaimon oman osuuden verran.²⁷

Karjatalous oli keskeinen ja välitön osa maataloutta. Naiset huolehtivat pääosin karjanhoidosta ja lypsämisestä. Karjanhoito kokonaisuudessaan olikin leimallisesti naisten työtä ja sisälsi naisisia merkityksiä. Miehet eivät mielellään osallistuneet karjanhoitoon, ja siihen osallistumista suorastaan hävettiin. Läntistä Suomea käsittelevissä tutkimuksissa on todettu, että naiset saivat perinnöksi lehmiä, samoin kuin ne miehet, jotka eivät perineet kiinteää omaisuutta. Perinnönjaossa pidettiin ylipäättään luontevana, että miehet kaappasivat talon. Muille perillisille perintöosuudet luovutettiin irtaimistona.²⁸

Suurperhe, ydinperhe ja ruokakunta

Varhaismodernina aikana perheen koko – eli lasten määrä – riippui äidin avioitumisistä ja avioliiton kestosta. Suomi jakautui tässä kahteen kulttuuripiiriin, joita perhehistorioitsijat ovat nimittäneet itäiseksi ja läntiseksi perhemalliksi.²⁹ Itäiselle perhemallille, jonka on todettu vallinneen

25 Mäkelä-Alitalo 2003, 208; Ågren 2009, 89.

26 Aunola 1967; Hemminki 2014, 142–143.

27 Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki, Naimakaari, 11 Luku.

28 Pylkkänen 1990; Waris 1999; ks. myös Högnäs 1938, 70–75; Voionmaa 1915, 481–490.

29 Moring 1994, 10–14; Siren 1999, 9–15; Waris 1999, 29–31; Piilähti 2007.

Taidemaalari Pehr Hilleström (1732–1816) kuvasi 1790-luvulla teoksessa *Costumes des paysans de divers cantons en Suède* eri seutujen kansanomaista pukeutumista. Samalla hän tuli myös ikuistaneeksi talonpoikaisen elämänpiirin intiimiä osaa, tupaa. Savolainen isäntä ja suurperheen naisväki valmistautuivat kirkkomatkalle ja samalla kuulemaan opetuksia kotitalouden sisäisestä järjestyksestä. *Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma.*

suurin piirtein Kymijoen itäpuolella, oli tyypillistä naimattomien aikuisten vähäisyys, alhainen avioitumisikä, korkea lapsiluku ja monimutkaiset perhemuodot. Itä-Suomessa, samoin kuin itäisessä ja eteläisessä Euroopassa, naimattomuus oli harvinaista. Aikuistuvat pojat toivat vaimon vanhempiensa talouteen miniöiksi, tyttäret naitettiin nuorena, ja veljekset perustivat yhteisiä kotitalouksia. Kotitalouksiin otettiin sopimuksella myös niin sanottuja yhtiömiehiä, jotka olivat perheen ulkopuolisia perheellisiä miehiä.

Suurperheiksi kutsutuissa talouksissa oli monenlaisia ruokakuntia. Niin sanottuihin laajentuneisiin perheisiin kuului avioparin ja mahdollisten alaikäisten lasten lisäksi leskeksi jäänyt isovanhempi tai naimattomia tätejä, setiä, enoja tai avioparin aikuisia lapsia. Sukupolvien ketjussa per-

heet laajenivat alaspäin, ylöspäin tai sivulle. Osaan perhekunnista kuului useampia aviopareja. Silloin perheenpää oli joku kotitalouden naimisissa olevista miehistä, ja hänen vaimonsa oli perheen emäntä. Muut perhekunnan jäsenet olivat isäntäparin lapsia, veljiä (harvemmin sisaria) tai yhtiömiehiä perheineen. Varakkaiden talollisten keskuudessa laajat perhekunnat olivat yleisempiä kuin muilla väestöryhmillä. Lapset varttuivat laajassa perhepiirissä, joka oli kuitenkin jatkuvasti muutoksessa. Perhepiiri muuttui sitä mukaa kun ihmisiä kuoli, avioitui ja syntyi. Yksi uusi avioliitto muutti ydinperheen laajentuneeksi perheeksi tai laajentuneen perheen veljesperheeksi; vastaavasti yksi tai kaksi kuolemantapausta kuitisti laajentuneen perheen isästä, äidistä ja lapsista koostuvaksi ydinperheeksi.³⁰ Vaikka monimutkaiset perheet liitetään itäsuomalaiseen perhemalliin, itäsuomalaisetkin saattoivat elää elämänsä aikana monenlaisissa perheissä, myös pienperheissä.

Läntiseen perhemalliin yhdistyi suhteellisen korkean avioitumisiän lisäksi suhteellisen korkea naimattomien naisten ja miesten osuus. Luvut vaihtelivat jonkin verran, mutta arviolta noin 10–20 prosenttia väestöstä ei avioitunut koskaan. Myös niin sanottujen ydinperheiden eli vanhemmista ja lapsista koostuvien perheiden yleisyys yhdistetään läntiseen perhemalliin. Monet näistä pienperheistä olivat köyhemmän väen perheitä. Läntisessä perhemallissa naimattomien ihmisten yleisyys yhdistyi vahvasti avioliittoa ja perhettä korostavaan perimyskäytäntöön ja muihin yhteiskunnallisiin käytäntöihin.³¹ Avioituminen oli normi, jonka mukaisesti likikään kaikki eivät kuitenkaan eläneet. Lukuisissa tutkimuksissa on esitetty, että agraariyhteiskunnan perimyskäytännöt suosivat aviopareja, ja lapsen puolisonvalinta vaikutti perinnönjakoon. Perillistä, jolla oli sopiva puoliso ja omia lapsia, voitiin suosia perinnönjaossa huonomman valinnan tehneiden tai naimattomien kustannuksella, koska näin haluttiin varmistaa omaisuuden säilyminen.

Avioliitto oli sekä ihanteena että käytäntönä instituutio, joka tuotti yhteiskunnan perusyksiköksi naisen ja miehen muodostaman parin, pariskunnan. Työparina mies ja nainen hoitivat talon töitä, kasvattivat lapsia ja johtivat ruokakuntaa. Silti yhdessä tekeminen ei tarkoittanut tasa-arvoista tai riidatonta yhteiseloä. Isäntä oli huonekunnan johtaja, ja emäntä harjoitti hänen rinnallaan omaa, rajallista emäntävaltaansa. Avio-

30 Perherakenteen muutoksista ks. esim. Siren 1999, 98–101; Partanen 2004, 156–165.

31 Ågren & Erickson 2005; Ågren 2017, 103–126.

vaimona nainen oli miehensä alamainen, mutta äitinä ja emäntänä hänellä oli valta johtaa lastenkasvatusta ja taloa omalta osaltaan. Miehen kuoleman jälkeen talollisen leski harjoitti isäntävaltaa muutamin rajoituksin. Leskiäidit myös pitivät kiinni oikeuksistaan ja muun muassa voittivat käräjillä tapauksia, joissa heidän määräysvaltansa oli asiattomasti kyseenalaistettu.³²

Jos puoliso laiminlöi perhevelvollisuutensa, kyse ei ollut vain perhepiiriä koskevasta yksityisasiasta. Aviopuoliso sai valittaa kirkkoneuvostolle, mutta myös ulkopuoliset saattoivat pitää laiminlyöntiä ongelmana, johon oli puututtava ja josta saatettiin vaatia kirkollista tai oikeudellista rangaistusta. Avioriitoja käsiteltiin seurakunnan kokouksissa, joiden pöytäkirjat paljastavat perhevelvollisuuksien yhteisyyden ja niiden rajat. Nainen saattoi syyttää aviomiestään, joka ei tehnyt osaansa perheen elättämisestä, ja mies vaimoan samasta syystä. Oli tavallista, että kumpikin riidan osapuoli, myös syyttömältä vaikuttava, sai rangaistuksen.³³ Yhdessä tekeminen ja yhteinen sopu olivat ihanteita, joita vaalittiin kirkkokurin avulla.

Perhe-elämän sukupuolijärjestystä voi verrata käsikirjoitukseen, jonka mukaan ihmiset elivät. Ilman käsikirjoitusta jokaisen huonekunnan olisi itse pitänyt keksiä työnjako sukupuolten ja sukupolvien välillä. Sukupuolijärjestystä luettiin kirkon opetuksista, sananlaskuista ja kansanviisaudesta, sitä opittiin vanhemmilta, isäntäväeltä ja kyläläisiltä, ja sitä kuultiin käräjillä käsitellyissä riidoissa. Arkielämän käytännöissä käsikirjoitusta kirjoitettiin päivittäin uusiksi. Nämä tekstit elettiin, ja ne muuttuivat ihmisten toiminnassa toisenlaisiksi tai rakentuivat samantapaisiksi vuodesta toiseen.

Kotitalous, kylä ja yhteenliittymät

Paikallisia rajoja määriteltiin myös kotitaloutta laajemmissa toimintaympäristöissä. Sellaisia olivat muodolliset ja epämuodolliset yhteisöt ja yhteenliittymät, kuten kylät, kyläkunnat sekä työ- ja juhlayhteisöt. Toiset yhteisöt olivat luonteeltaan velvoittavia, ja niihin kuuluminen muistutti pakkojäsenyyttä, toiset olivat puolestaan vapaaehtoisia. Kuuluminen kylään ja kyläyhteisöön määritteli kotitalouksien ja perheiden toimintapiiriä.

32 Vrt. Ågren 2017, 80–102; ks. myös Pylkkänen 1990; Toivanen 2002; Markkola 2007.

33 Markkola 2006, 296–297; vrt. Östman 2001; Liliequist 2002; Marklund 2004; ks. myös Pylkkänen 1990.

Varhaisten sanakirjojen 'kylä' oli todellakin kylä (lat. *villa, vicus*, ruots. *by*), ja 'kyläkunta' oli yhden tai useamman kylän ja niiden takamaiden muodostama kokonaisuus (lat. *tractatus villarum*, ruots. *bylag, bymål*).³⁴ Käsitteet sisälsivät virallisen ja ylhäältäpäin ohjatun viittauksen sekä epävirallisen alhaaltapäin tehdyn rajauksen. Kylän tasolla jäsenyys määriteltiin toisella tavalla kuin perheen ja kotitalouden tapauksessa, joskin jälleen arkinen ja kansanomainen tapa ja hallinnollinen tapa erosivat toisistaan.³⁵ Käsitteenä kyläläisyys oli joustava ja tilanteenmukainen, kun taas hallinnollinen kylä oli asetettu, virallinen ja joustamaton. Vallan ohjaaminen määritteli itsehallinnollista kylää; kyläkunnan sääntö (ruotsiksi *by-ording*) rajasi aluetta ja jäsenyyttä.³⁶ Christfried Gananderin sanakirjassa kansakunta merkitsi myös yhden kylän väkeä.³⁷

Epävirallinen kanssakäyminen oli sanalla sanoen kyläilemistä, naapurin kylänmiehen ja kylänvaimon luona käymistä. Tämä oli vastavuoroista toimintaa, sosiaalisen pääoman jakamista. Sen sijaan kylällä kuljeskelu ja kylänkierto olivat kielteisiä ilmiöitä, joskin nekin kuuluivat erottamattomasti kylien elämänmenoon. Edellinen leimasi kylän nuorisoa, jälkimmäinen syrjäytyneitä ja kerjuulla eläviä.³⁸

Kylä oli tunnustettu kokonaisuus ja sellainen hallinnollinen yksikkö, jolle voitiin säilyttää tärkeitä taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia tehtäviä. Lautamiehet olivat vanhastaan paikallishallinnon luottamusmiehiä; heidän tehtävänsä kohdistuivat suoraan kyläläisiin. Vuonna 1742 julkaistujen kyläjärjestysohjeiden tarkoituksena oli tehostaa valtakunnan taloutta ehkäisemällä kylänmiesten välisiä riitoja sekä edistämällä kylätasolla taloudellista ja sosiaalista järjestystä. Kyläjärjestysohjeiden mukaan kylänvanhimmalla oli oikeus kutsua naapurit koolle yhteiseen kyläkokoukseen. Sellaisenaan kyläläisyyttä ei määriteltä, mutta tosiasiallisesti kyläläisyys oli sosiaalisesti valikoivaa: naapurit ja kylänmiehet olivat synonyymejä, ja ne tarkoittivat nimenomaan talojen isäntiä. Yksi isäntä saattoi esimerkiksi ottaa nurkkiinsa koturin, mikäli naapurit siihen suosituivat. Suomessa kylätason hallinnollinen yhteistoiminta ei kuitenkaan sujunut kovin hyvin.³⁹

34 Juslenius 1745, 'kylä', 'kyläkunta'; Ganander 1997, 'kylä', 'kyläkunda'.

35 Mainittakoon, että Lapissa lapinkylä oli hallinnollinen kollektiivinen yhteisö, joka maksoi kyläveroa, ks. Enbuske 2008, 252, 261, 284; Hiltunen 2007.

36 Ganander 1997, 'kyläkunda'.

37 Juslenius 1745, 'kylä', 'kylänmies', 'kylänvaimo'; Ganander 1997, 'kansa-kunta'.

38 Ganander 1997, 'kylä'; Lönnrot 1874, 'kylänjuoksu'.

39 Kallio 1982, 24–25, 28–29, 56, 63, 119, 147.

Sotilaat perheineen yhdistivät taloja ja kyliä ruotujärjestelmän muotoutumisen jälkeen. Talot jaettiin ruotuihin, jotka vastasivat yhteisen sotilaansa varustamisesta. Sotilaalla ja tämän perheellä oli oikeus sotilas-torppaan eli pieneen taloon ja peltotilkkuun. Torppa sijaitsi useimmiten kylän tonttialueella, joskin tarkoituksenmukaisesti syrjässä sen ytimestä.⁴⁰ Sotilaiden suhde isäntäväkiin olikin ristiriitainen. Periaatteessa isäntien ja sotilaiden välinen taloudellinen ja oikeudellinen suhde jäi pestautumisen jälkeen vähäiseksi; sotilaat olivat siten itsenäisiä kyläläisiä, joita talonpojat monesti karsastivat taloudellisena taakkana. Sotilaat vastasivat halveksuntaan samalla mitalla ja eriytyivät omaksi itsetietoiseksi ryhmäkseen. Tällöin kyläläisyyden rajoja rikottiin. Perheellisille sotilaille kylä ei ollut välttämättä merkityksellisin yksikkö. Koska kylä oli talollisten kylänmiesten tasaveroinen liittymä, vastaava omaan sosiaaliryhmään sitova yksikkö piti rakentaa sotilaiden kesken. Yhteenkuuluvuuden kannalta ruotuarmeijan yhteisö, sukuyhteydet ja perhe tarjosivat sotilaille riittäviä sosiaalisia kontakteja ja turvaa, mutta niiden puutteessa kontakteja etsittiin muulta. Etenkin naimattomat ja toiselta paikkakunnalta tulleet sotilaat halusivat päästä osaksi talojen perhekuntia ja osallistua talojen yhteisiin tapahtumiin. He identifioituivat tavalliseen kyläläisyyteen. Tämä koski myös suuren Pohjan sodan jälkeen Suomen alueelle muualta Ruotsista tuotuja sotilaita. Näin esimerkiksi Räävelissä syntynyt 27-vuotias sotamies asetui Ikaalisten pitäjään, avioitui, sai lapsia ja sulautui osaksi kyläyhteisöä.⁴¹

Kuljeskelijat rikkoivat rajoja ja loivat sukupuolittuneita yhteenliittymiä tai elivät yksinään. Liikkuminen näkyi sanastossa, joko miehisesti myönteisinä tai naisiin liitettyinä kielteisinä käsitteinä. Tässä raja perheen talon ja kylän välillä on selvä. Kotitaloudessa määritelmät olivat sukupuoleen katsomatta oikeastaan aina myönteisiä, kuten vaikkapa sanoissa perheenmies, talonmies, talollinen, isäntä ja emäntä. Vastaavasti kylänmies oli myönteisesti arvottava nimitys naapurin isännästä, kun taas kylännaisella viitattiin paremminkin levottomaan ja järjestykseen sitoutumattomaan naiseläjään.

Kylään liitetyt myönteiset ja kielteiset nimitykset, kuten kylänmies, kylänratti (ruotsiksi *fylltratt*), kylähullu, kylähuora ja kylänkiertäjä, olivat yleisiä. Kielteiset nimitykset olivat tyypillisesti sukupuoleettomia tai koskettivat naisia, mikä tietysti osoittaa sen, missä naisten ja miesten yhtei-

40 Niemelä 1990, 86, 89, 95–96; Vuorimies 2015, 83–90.

41 Ylikangas 1976, 159–160; Niemelä 1990, 51–52, 61–62, 90; Vilkuna 2005, 448–450; 2010, 137–138; 2015, 455–456; Markkola 2006, 103; Vuorimies 2015, 77–90, 128–130.

söllisen jäsenyyden rajat yleensä kulkivat. Miehillä oli kylässään oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka edellyttivät kylällä liikkumista ja jotka antoivat mahdollisuuden myös asiattomaan kulkemiseen. Tällöin jopa maleksiva nuoriso nosti keskuudestaan korskeimmat nuorukaiset esimerkillisiksi kylänsonneiksi. Sen sijaan naiset, jotka liikkuivat kylillä, olivat paikallisessa ja miehisessä merkityksenannossa juoruavia kyläkelloja eli kyläluutia (ruotsiksi *bylöpare*, *byrännare*, *skvallerbytta*, *skvallerska*).⁴² Viimeksi mainittu on kiinnostava ilmiö siksi, että moraalien ja siveellisyyden valvonta kuului kotitalouksille, mutta kirkko siveellisyyden ylimpänä varti-jana rakensi kyläkohtaisen valvontajärjestelmän: siveellisyyden toteutumisesta vastuussa olivat kyläien tarkastusmiehet eli kylävoudit (ruotsiksi *byfogde*), kylänvanhimmat.⁴³ Toisin sanoen samalla kun kruunu ajoi iso-jaolla taloa kyläien edelle, kirkko ajoi siveellisyyden kontrollilla kyläien talojen edelle.

Isojaon merkitys näkyi arkisessa työssä ja työnjaossa, mutta vielä 1800-luvulle tultaessa vähän. Kyläläisiä yhdistivät työrupeamat olivat usein sellaisia, että niissä naapuruus ja lähempi tuttavuus olivat merkittävämpiä kuin peltojen sijainti. Nimittäin työrupeamat, työliitot ja niihin oleellisesti liittyneet ilonpidot yhdistivät perhekuntia ja kotitalouksia; useimmat talkoot liittyivät yhteen kyläläisiä – toisinaan jopa pitäjäläisiä – sukupuoleen ja ikään katsomatta.⁴⁴ Sen sijaan kylänmiesten epävirallisia miehisiä yhteenliittymiä olivat olutpenkit sekä kortti- ja juomaringit. Ne olivat sosiaalisesti valikoivia ja vastavuoroisia miehekkäitä tapahtumia, kuten yleensä naapurin eli kylänmiehen luona pistäytyminenkin oli. Olutpenkit eli illanistujaiset tunnettiin paitsi paikallisyhteisön miesten juominkeina myös samojen kylänmiesten yhteisinä neuvonpitoina: kunkin kylänmiehen nauttima luottamus ja arvostus ratkaisivat sen, hyväksyttiinkö hänet joukkoon. Juoma- ja korttirinkiin pääsi, kun oli tarjottavaa ja luottoa. Kiinnostavasti tämänkaltaisiin epävirallisiin yhteenliittymiin kuuluminen oli miehisessä järjestyksessä tärkeällä sijalla, ja se mittasi miehen asemaa paikallisyhteisössä. Jäsenyyden epäminen oli järkyttävä tapahtuma, koska se kieli laajemmin sosiaalisen pääoman puutteesta ja sosiaalisen valtaresurssien menettämisestä.⁴⁵

42 Juslenius 1745, 'kylä'; Ganander 1997, 'kylä'; Lönnrot 1874, 'kyläluuta', 'kylänkello', 'kylänratti'; Frykman 1977; Roper 1987; Eilola 2003.

43 Lönnrot 1874, 'kylänvanhin'; Waris 1999, 165; Hartikainen 2005, 76, 207–208.

44 Virtanen 1938, 41–54; Vilkkuna 1946; Vilkkuna 2015, 353–357.

45 Vilkkuna 2015, 174, 382–406; Liliequist 2002.

Naapurusten väliset suhteet olivat monipuolisia, ja ajalle tyyppillisesti nämäkin sosiaaliset suhteet ilmentyivät usein myös luotto- eli velkasuhteina. Naapuritaloista voitiin pyytää lainaa aina arkipäiväisestä avunannosta suurempiin summiin asti. Ilmaiseksi tämäkään ei tullut, vaan lainaaminen edellytti osapuolten välistä luottamusta, toisaalta velan antajan kykyä ja halua lainata, toisaalta velan pyytäjän hyvää mainetta. Ajan myötä velkaa annettiin yhä useammin korkoa ja erilaisia vakuuksia tai takuita vastaan, mutta sekään ei vähentänyt luottamuksen tarvetta sinänsä. Takaisinmaksu oli lopulta vain luottamuksen varassa, mutta halu tällaisten luottosuhteiden ylläpitämiseen oli selvä.⁴⁶

Vaikka virallista pankkilaitosta ei ollut, seurakunnat, yksittäiset kassat tai viljamakasiinit toimivat joskus lainanantajina. Yleensä lainaa tarvitsevien oli kuitenkin turvaututtava toisiin ihmisiin. Monet kauppiaat ja varakkaat talonpojat toimivat pankkiirin tavoin. Parkanossa eräs pappi hoiti pienimuotoista lainausta, johon selvästi liittyi valistustarkoituksesta aiheutuva pieni riski. Kun hän kuoli vuonna 1850, perunkirjan epävarmoihin saataviin kirjattiin torppareille, itsellisille ja torpparien vaimoille lainatut siemenperunat. Talollisetkin olivat lainanneet edesmenneeltä papilta viljaa ja perunoita, mutta niitä ei laskettu epävarmoihin saataviin.⁴⁷ Luottamukselliset suhteet erityisesti naapurusten mutta myös kauempana asuvien ihmisten, perheitten ja kotitalouksien välillä olivat kaikille tärkeitä.

Naapureiden, muiden kyläläisten ja pitäjäläisten kanssa kannatti olla väleissä. Hyvät suhteet paransivat tiedonhankintaa, sillä läheisessä kanssakäymisessä hankittu tieto oli keskimäärin parempaa kuin pelkät juorut ja huhupuheet. Validi, oikea tieto edisti velan saamista ja lainasuhteen syntymistä. Erityisesti niille, joille lainananto oli ammattimaisempaa, oli tärkeä tuntee takaisinmaksukykyisiä velan tarvitsijoita. Korkoa kasvavat velat olivat hyvä tulon lähde silloin, kun velallinen pystyi maksamaan koron. Lainan antaminen ei ollutkaan pelkkää hyväntekeväisyyttä: sille, jolla oli ylimääräistä, velka oli keino sijoittaa omaa varallisuutta. Aineettoman ja aineellisen varallisuuden kerryttäminen oli tärkeää, ja sillä oli merkitystä aina perheestä, suvusta ja kotitaloudesta kylään ja pitäjään asti. Velan antaja vahvisti omia luottamuksellisia suhteitaan yhteisössä ja paransi tällä tavoin omaa, perheensä ja kotitaloutensa asemaa pitkällä aikavälillä.

46 Hemminki 2014, 156–158, 205–211.

47 Markkola 2006, 291; Piilahti 2007, 170–180; Hemminki 2014, 166–181; 2016, 67–68.

Johan Fredrik Martinin (1755–1816) mukaelmassa Pehr Hilleströmin karjalaista talonpoikaisväkeä esittävästä teoksesta keskeisessä osassa olivat perhekunnan päät, emäntä ja isäntä. He muodostivat kotitaloudesta vastanneen työparin. Pirtissä muodollinen sukupuolittunut järjestys näkyi siinä, että vanha emäntä istui naisten puolella tulisijan äärellä ja perheen nuorempaan miesväkeen lukeutunut oli asettautunut miesten puolelle istumaan omalle paikalleen pöydässä. Lapsia ei pirtissä ollut. *Museovirasto, Historian kuvakokoelma.*

Lainasuhteet myös lujittivat yhteisön – yleensä kylän – sisäisiä verkostoja ja niihin kuuluvien ihmisten välisiä siteitä.⁴⁸

Aikuisten ja isäntävallasta vapaiden miesten siirtyminen oman kotitalouden ulkopuolelle tapaamaan toisiaan oli arkinen tapahtuma, joten oli luontevaa, että tällaisissa yhteyksissä määriteltiin paikkaan kuulumista ja yhteisön jäsenyyttä sekä luotiin erilaisia ryhmäidentiteettejä. Naisilta ja isäntävallan alaisilta nuorilta vastaavat mahdollisuudet oli periaatteelli-

⁴⁸ Hemminki 2014, 220–221.

sesti eväty, mikä tietysti merkitsi sitä, että rajoja rikkoneet leimattiin yhteisön epäkelvoiksi jäseniksi tai peräti sen ulkopuolisiksi eläjiksi.

Kotitalous ja pitäjä

Kotitaloudesta, talosta ja kotitalouksien kylästä oli toisinaan siirryttävä muuhun yhteiskuntaan, jossa kohdattiin kruunu ja kirkko ja niiden tahto. Tapahtumapaikkana oli useimmiten kirkonkylä, eli talojen, sukujen ja perheiden muodostaman pitäjän keskus. Pitäjä oli kiistatta muodollisin kotitalouksiin liittyvä kokonaisuus, jossa näkyivät vuosisataisen perinteen merkitys ja perinteiden institutionalisoituminen, viranomaisuus sekä paikallisen sitoutuminen instituutioihin. Näiden kanssa tekemisissä oli kotitalouden isäntä (isä, aviomies, leskiemäntä) perhekunnan eli talon edusmiehenä.⁴⁹ Tämä merkitsi myös arkisuuden ja joustavuuden väistymistä.

Kirkossa käytiin perheittäin, ruokakunnittain, kylittäin tai ruokakuntien rajoja rikkoen palvelijoiden muodostamina ryhminä. Kirkkomatka oli siten eräänlainen pakollinen perhe- tai kylätapahtuma. Muutoin kirkolla käynnille piti olla jokin tuntuva syy – tyypillisesti se liittyi hallintoon. Kiinnostavaa onkin, että vanhimmat sanakirjat eivät käsitteestä jaarittele: 'pitäjä' oli pitäjä, eli hallinnollinen kokonaisuus.⁵⁰ Sen sijaan Elias Lönnrotin vuonna 1880 kokoamassa *Suomalais-Ruotsalaisessa Sanakirjassa* pitäjä alkoi saada uudenlaisen merkityksen. Siinä pitäjämiehet (ruotsiksi *soknemän*) muodostivat yksikön, joka teki eron toisen pitäjän miehiin. Toisin sanoen uudessa merkityksessä korostui sama ilmiö kuin 1700-luvun sanankirjan suvun määrittelyssä. Laajemmat ja abstraktimmat käsitteet, kuten pitäjä ja suku, olivat oleellisia silloin, kun niihin kuuluttiin ja tehtiin ero toisiin pitäjiin ja sukuihin. Oma yhteisö ja yhteenkuuluvuus olivat keskeisiä asioita.⁵¹

Talonpoikaista yhtenäisyyttä ja pitäjäkohtaista yhteenkuuluvuutta esiintyi harvoin. Pitäjänmiehet olivat toisilleen solidaarisia, kun heiltä vaadittiin jotain tai jos heitä uhkasi jokin.⁵² Mikäli päätöksiä tehtiin, pitäjäläisyys rakentui yhteiskunnallisessa hierarkiassa ylempien ryhmien varaan. Esivallan hyvää tarkoittavien ja taloudellisia panostuksia vaati-

49 Esimerkiksi Mäkelä 1989, 31–32, 34–37.

50 Juslenius 1745, 'pitäjä'; Ganander 1997, 'pitäjä'.

51 Ganander 1997, 'suku'; Lönnrot 1880, 'pitäjä'; Matikainen 2002, 64–66.

52 Pulma 1985, 152–153, 175–177; Teerijoki 1993, 33, 37; Vilkuna 2009, 232–233.

vien ajatusten läpiviemistä tukivat ensin säätyläiset ja sitten talonpojat – toisin sanoen perheenmiehet. Maata omistamattomat eivät joukkoon kuuluneet.⁵³

Paikallisesti katsottuna tärkeintä oli se, miten suojele ja huolto järjestettiin. Pitäjällä oli vastuu pitäjäläisistä. Monet yhteisölliset vastuut siirrettiin mieluusti alimmalle tasolle, siis perheelle ja kotitaloudelle (köyhäinruodut). Tätä kuvastaa, että järjestystä pyrittiin vaalimaan oltermannilaitoksen avulla.⁵⁴ Parhaimmillaan oltermannilaitos tuotti nimenomaan paikallisia kyläjärjestyksiä, joiden juuret olivat vuoden 1742 yleisessä järjestyksessä. Ruotuvaivaiset liittyivät tukevasti pitäjään: he olivat kylänkierrolla, ja heistä puhuttiin pitäjänköyhinä. Mielisairaat puolestaan toimitettiin hoitolaitoksiin pitäjän yhteisin varoin. Mielisairaus oli siis yhteinen asia, eikä se liittynyt kotitalouteen ja kylään, toisin kuin esimerkiksi kylähulluus.⁵⁵

Erilaiset hierarkiat kuuluivat itsestään selvästi osaksi varhaismodernin ajan yhteisöjä ja kaikille ihmisille tärkeää johonkin kuulumisen tunnetta. Vaikka tässä luvussa kuvatut lähiyhteisöt muotoutuivat eri tavoin maan eri osissa, niiden keskinäisiä eroja ei voi johtaa kieliryhmien välisistä eroista. Pikemminkin eroavaisuudet selittyvät elinkeinorakenteen ja sosiaalisen rakenteen eroilla.

Varhaismodernissa yhteiskunnassa avioliitto ja sen tuottama status määrittivät sekä naisten että miesten asemaa. Vaikka miesten ja naisten keskuudessa oli suuria eroja, moniin lähiyhteisöihin kuului yleensä sekä naisia että miehiä. Ihmisten keskinäisessä kanssakäymisessä oli sukupuolen mukaan jakautuneita areenoita ja tiloja, jotka olivat naisilla lähinnä epävirallisia, miehillä puolestaan sekä epävirallisia että virallisia. Viralliset tilat, joissa käytettiin yhteiskunnallista valtaa, oli tarkoitettu pääasiassa talollisille, ja vaikka talollisten leskivaimoilla oli oikeus osallistua paikalliseen päätöksentekoon, he eivät välttämättä käyttäneet oikeuttaan. Toimiminen näillä virallisen kanssakäymisen areenoilla oli monille maaseudun miehille tärkeää jopa siinä määrin, että se rakensi heidän mieheyttään. Perheen ja pitäjän kohtaamisessa isäntävalta sai sekä identiteettiä että yhteisöä rakentavan merkityksen.

53 Teerijoki 1993, 46, 52, 56, 129; Vilkuna 2015, 60–64.

54 Oltermannilaitoksesta ks. luku ”Varhaismoderni paikallisyhteisö hallinnon ja toiminnan tilana” tässä teoksessa.

55 Pulma 1985, 39–40, 154–155; Waris 1999, 114, 116; Vilkuna 2010, 88–91.

Kirjallisuus

- Aunola, Toini (1967) *Pohjois-Pohjanmaan kauppiaiden ja talonpoikien väliset kauppa- ja luottosuhteet 1765–1809*. Historiallisia Tutkimuksia 72. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Blomqvist, Marianne (1988) *Från tillnamn till släktnamn i österbottnisk allmogemiljö*. Vaasa: Svensk-Österbottniska Samfundet.
- Eilola, Jari (2003) *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Bibliotheca Historica 81. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Enbuske, Matti (2008) *Vanhan Lapin valtamailla. Asutus ja maankäyttö Kemin Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun*. Bibliotheca Historica 113. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Erickson, Amy Louise (2005) The marital economy in comparative perspective. Teoksessa Maria Ågren & Amy Louise Erickson (toim.) *The marital economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Aldershot: Ashgate, 3–20.
- Frykman, Jonas (1977) *Horan i bondesamhället*. Lund: Liber Läromedel.
- Ganander, Christfried (1997) *Nytt Finskt Lexicon*. Alkuperäiskäsitöistä (1787) ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Toimituksia 676. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Gaunt, David (1983) *Familjeliv i Norden*. Tukholma: Gidlund.
- Hartikainen, Esko (2005) *Heränneitä ja nukahtaneita. Kulttuuri, kontrolli ja herätys 1800-luvun alun Liperissä*. Bibliotheca Historica 97. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hemminki, Tiina (2014) *Vauraus, luotto, luottamus. Talonpoikien lainasuhteet Pohjanlahden molemmin puolin 1796–1830*. Jyväskylän Studies in Humanities 232. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hemminki, Tiina (2016) Talonpoikien lainasuhteiden rajat Ilmajoella 1796–1830. *Lähde – Historiatieteellinen aikakauskirja* 2016, 45–73.
- Hiltunen, Mauno (2007) *Norjan ja Norlannin välissä. Enontekiö 1550–1808, asukkaat, elinkeinot ja maanhallinta*. Scripta historica 32. Oulu: Oulun Historiaseura.
- Högnäs, Hugo (1938) *Sytning och arvslösen*. Turku: Åbo Akademi.
- Juslenius, Daniel (1745) *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. Tukholma: Lars Salvius.
- Jutikkala, Eino (1958) *Suomen talonpojan historia*. 2. uudistettu ja lisätty laitos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kallio, Reino (1982) *Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinto. Tutkimus vuoden 1742 kyläjärjestysohjeiden toteuttamisesta*. Studia Historica Jyväskylälänsia 23. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kietäväinen-Sirén, Hanna (2015), *Erityinen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)*. Jyväskylän studies in Humanities 245. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Korhonen, Teppo (2006) Talonpoikaistalo keskiajalla ja uuden ajan alussa. Teoksessa Kai Häggman ym. (toim.) *Suomalaisen arjen historia 1. Savupirttien Suomi*. Helsinki: Weilin + Göös, 92–105.
- Koskinen, Seppo (2007) *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Laslett, Peter (1972) Introduction. The history of the family. Teoksessa Peter Laslett & Richard Wall (toim.) *Household and family in past time. Comparative studies in the size and structure of the domestic group over the last three centuries in England, France, Serbia, Japan and Colonial North America, with further materials from Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–89.
- Liliequist, Jonas (2002) Käänteinen vaimokuri – diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisyydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 73–99.

- Lönnrot, Elias (toim.) (1874/1880) *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja I–II*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 50: 1–2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markkanen, Erkki (1988) *Perukirja tutkimuslähteenä*. Studia Historica Jyväskyläläisiä 37. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Markkola, Pirjo (2003) Moninainen maalaisnuoriso. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarinen (toim.) *Nuoruuden vuosisata*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 129–159.
- Markkola, Pirjo (2006) *Ikaalisten entisen emäpitäjän historia III. Suuresta Pohjan sodasta pitäjänjakoon 1721–1852*. Ikaalinen: Ikaalisten kaupunki.
- Markkola, Pirjo (2007) Suomalaisen naisen ja miehen elämäntapa. Teoksessa Kai Häggman ym. (toim.) *Suomalaisen arjen historia 2. Neljän säädyn Suomi 1700-luvulta 1800-luvun jälkipuolelle*. Helsinki: Weilin & Göös, 250–269.
- Marklund, Andreas (2004) *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning*. Uumaja: Boréa.
- Matikainen, Olli (2002) *Verenperijät, Väkivaltata ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla*. Bibliotheca Historica 78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Miettinen, Riikka (2018) Maaseudun itselliset ja ”inhyes” hallinnollisena kategoriana. Teoksessa Riikka Miettinen ja Ella Viitaniemi (toim.) *Reunamailla. Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 205–263.
- Miettinen, Tiina (2012) *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Acta Universitatis Tamperensis 1756. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Moring, Beatrice (1991) Inför havets anlete – familj, hushåll och överlevnadsstrategier vid Finlands kust. Teoksessa Panu Pulma (toim.) *Den problematiska familjen*. Historiallinen Arkisto 97. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 159–172.
- Moring Beatrice (1994) *Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 145. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Mäkelä, Anneli (1989) *Suvusta perheeseen. Satakunnan ja Karjalan naisen asema 1500-luvulla*. Historiallisia Tutkimuksia 151. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Mäkelä-Alitalo, Anneli (2003) Periytyminen ja naisen asema. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.) *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 207–222.
- Niemelä, Jari (1990) *Tuntematon ruotosotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa*. Historiallisia Tutkimuksia 157. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Nygård, Toivo (1989) *Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeeseen*. Historiallisia Tutkimuksia 150. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Partanen, Jukka (2004) *Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870*. Bibliotheca Historica 86. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Piilahti, Kari-Matti (2007) *Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750*. Bibliotheca historica 106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pulma, Panu (1985) *Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle*. Historiallisia Tutkimuksia 129. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Pylkkänen, Anu (1990) *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Roper, Lyndal (1987) 'The common man', 'the common good', 'common women'. Gender and meaning in the German reformation commune. *Social History* 12:1, 1–21.
- Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki. Agricola-tietokanta: <http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734/index.html> (haettu 12.9.2019).
- Sirén, Kirsi (1999) *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*. Bibliotheca historica 38. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- Talve, Ilmar (1979) *Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 355. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Teerijoki, Ilkka (1993) *Nälkävuosien turva? Pitäjänmakasiinit Suomessa 1700-luvulla*. Historiallisia Tutkimuksia 175. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Toivanen, Jenni (2002) *Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus – patriarkaalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen Sisä-Suomessa*. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 128–147.
- Waris, Elina (1999) *Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteiskunnan toiminta 1750–1850*. Bibliotheca Historica 48. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Warpula, Kirsi (2006) *Perhe, suku ja elämäkaari*. Teoksessa Kai Häggman & Markku Kuisma & Pirjo Markkola & Panu Pulma (toim.) *Suomalaisen arjen historia 1. Savupirttien Suomi*. Helsinki: Weilin + Göös, 198–215.
- Vattula, Kaarina (toim.) (1983) *Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto*. Helsinki: Tammi.
- Vilkuna, Kustaa (1946) *Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työjuhlia ja kestitöitä*. Porvoo: WSOY.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2005) *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. Historiallisia Tutkimuksia 229. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2009) *Neljä ruumista*. Helsinki: Teos.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2010) *Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. Historiallisia Tutkimuksia 253. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2015) *Juomareiden valtakunta. Suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850*. Kitka-sarja 1. Helsinki: Teos.
- Wilmi, Jorma (1991) *Isäntäväet ja palvelusväen pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Taloudellispohjainen tutkimus Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänien maaseudulta*. Studia Historica Jyväskyläläisiä 43. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Virtanen, E. A. (1938) *Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia II,2*. Helsinki: WSOY.
- Voionmaa, Väinö (1915) *Suomen karjalaisen heimon historia*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Vuorimies, Heikki (2015) *Suuren Pohjan sodan jälkeen Hämeeseen siirretyt ruotsalaisotilaat noin vuoteen 1760*. Jyväskylä studies in humanities 258. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ylikangas, Heikki (1976) *Puukkojunkareitten esiinmarssi. Väkivaltariikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Helsinki: Otava.
- Ågren, Maria & Erickson, Amy Louise (toim.) (2005) *The marital economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Women and gender in the early modern world. Aldershot: Ashgate.
- Ågren, Maria (2009) *Domestic secrets. Women & property in Sweden 1600–1857*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Ågren, Maria (2017) *Making a living, making a difference*. New York: Oxford University Press.
- Östman, Ann-Catrin (2001) *Oenighet och äkta kärlek. Behandling av äktenskapliga "tråtor" i ett agrarsamhälle på 1700-talet*. Teoksessa Inger Lövkrona (toim.), *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press, 67–87.